

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ

Ї Мірошник Р.О., Щир І.В., 2013

Проаналізовано проблеми та наведено особливості розвитку туристичної галузі в Україні. Проведено аналіз туристичної галузі у світі, зокрема, проаналізовані міжнародні туристичні прибутки та надходження, досліджено ситуацію, що склалась на ринку туристичних послуг, а саме: в'їзд іноземних громадян в Україну за країнами та виїзд громадян України в інші країни. Зосереджено увагу на інноваційній діяльності в туристичній галузі. На основі проаналізованих джерел, розглянуто основні елементи туризму та запропоновані напрями їх розвитку в інноваційній діяльності. Елементи туризму розділено на такі складові: туристичний продукт, сфери діяльності, пов'язані з туризмом, організатор (юридична особа чи приватний підприємець), учасник. Запропоновано заходи щодо розвитку туризму, які передбачають стимулювання малого та середнього бізнесу, тобто приватного сектору, розвиток інфраструктури, залучення іноземних інвестицій, проведення активної рекламної діяльності; вдосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації туристичних кадрів; проведення необхідних наукових досліджень у сфері туризму.

Запропоновано розробити організаційно-економічний механізм розвитку туристичної галузі, який уможливив би ефективно керувати туристичною галуззю, тим самим забезпечив би рентабельність та конкурентоспроможність вітчизняної економіки загалом.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, інновації, інвестиції, інфраструктура.

DEVELOPMENT OF TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE: PECULIARITIES AND PROBLEMS

Ї Miroshnyk R.O., Shchyr I.V., 2013

The article analyzes the problems and describes peculiarities of tourism industry in Ukraine. The analysis of the tourism industry in the world is made; there are analyzed incomes and revenues from international tourism; the situation in the market of tourist services is studied, in particular, the number of foreign tourists in Ukraine by countries and Ukrainian tourists going to foreign countries. Innovations in tourism industry are paid special attention to. The basic elements of tourism are considered on the basis of the reviewed sources and there are proposed directions of innovative developments of these elements. The elements of tourism are divided into the following components: tourist product, fields of activities associated with tourism, the organizer (a legal entity or an entrepreneur), a participant. The paper suggests measures to develop tourism that provide: incentives for small and medium businesses, i.e. the private sector, infrastructure development, attracting foreign investment, active promotional activities, improvement of the system of training, retraining and professional development of the tourism staff, doing the necessary research in the field of tourism.

In the future, the authors suggest further research to develop organizational and economic mechanism of the tourism industry development that would allow to effectively manage tourism industry, thus ensuring the profitability and competitiveness of the national economy as a whole.

Key words: tourism, tourism industry, innovation, investment, infrastructure.

Постановка проблеми

За останні роки туристична галузь в Україні почала дуже розвиватись і стала масовим соціально-економічним явищем. Ї швидкому розвитку сприяє розширення політичних, економічних, наукових і культурних зв'язків між Україною та іншими державами. Основною проблемою

розвитку туризму в Україні є неефективне та нераціональне використання природних ресурсів, а також відсутність чіткої стратегії розвитку індустрії туризму та її регулювання. Недостатньо розвинена інфраструктура, погана система транспортного обслуговування туристів та населення стають на заваді швидкому піднесенню та поширенню туристичного іміджу країни, тим самим відлякують потенційних туристів. Не менш важливим та болючим питанням залишається якість надання туристичних послуг. За цим показником Україна дуже відстає від інших держав із подібним рекреаційно-туристичним потенціалом. Внаслідок цього багато наших співвітчизників надають перевагу іноземним курортам, отримуючи фактично за ту саму ціну набагато вищий рівень обслуговування та комфорту, стаючи при цьому інвесторами в економіку іноземних держав.

В Україні постає проблема в необхідності активізувати потенціал розвитку туристичної галузі. Вирішення цієї проблеми дасть змогу підвищити зростання соціально-економічних показників підприємств, регіону та країни загалом, які будуть залежити від того, наскільки успішно і раціонально використовуватимуться рекреаційні ресурси. Тому дослідження особливостей та проблем туристичної галузі в Україні, мають важливе значення для подальшого розвитку цієї сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематику розвитку туристичної галузі вже кілька десятиліть досліджують вітчизняні науковці. Більшість з їхніх праць у цій галузі досліджують особливості та проблеми туристичної сфери. Зокрема, Р.Б. Кожухівська [1] розглядає питання щодо потреби регулювання, підтримки та контролю з боку держави туристичної сфери, ідентифікує основні принципи побудови державної політики розвитку туризму в Україні. Дослідник визначила основні функції та чинники, що мають вплив на розвиток цієї галузі, які дають змогу покращити та стабілізувати стан економічного боку сфери туризму.

О.М. Кальченко [2], розглядаючи особливості інноваційного розвитку туристичної галузі України, проаналізував існуючі інноваційні впровадження у туризмі, основні проблеми, що гальмують розвиток вітчизняної туристичної галузі, визначив напрямки інноваційного розвитку туризму в Україні за результатами дослідження.

Своєю чергою, Д. І. Соловйов [3] розглянув показники розвитку туристичної сфери та визначив внесок туризму в економіку України, дослідив чинники, що перешкоджають інтенсифікувати розвиток сфери туризму, запропонував шляхи вдосконалення системи державного регулювання туристичної сфери. Він вважає, що досвід іноземних країн допоможе в подальшому розвитку туристичної галузі; динамічний розвиток туризму напряму залежить від сприйняття на рівні держави важливості туризму та використовуваних важелів державної підтримки. За рекомендаціями Всесвітньої туристичної організації сучасний стан розвитку туризму передусім потребує державної підтримки, а вже потім приватного сектору. Сприяння розвитку туристичної сфери повинно здійснюватися з урахуванням його місця в економіці країни.

Г. Бак звертає увагу на чинники, які повинні розвивати інновації в туризмі, відокремивши виробництво на: матеріальне, інформаційне та надання послуг [4]. На думку дослідника, розвиток туристичного бізнесу можливий тільки на основі впровадження нових ідей, удосконалення процесів виробництва товарів і послуг, розширення їх асортименту.

Отже, провівши дослідження праць науковців, можна стверджувати, що для успішного розвитку туристичної галузі України необхідно подолати багато проблем та негативних чинників, посилити державне регулювання туризму, активізувати інноваційну діяльність у цій галузі.

Постановка цілей

Дослідження прикладних проблем та особливостей туристичної галузі України зумовлює постановку таких цілей:

- виявити взаємозв'язок між елементами туризму та напрямками інноваційної діяльності;
- визначити заходи та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні.

Виклад основного матеріалу

Туристичний сектор економіки, незважаючи на нестабільне зовнішнє середовище, демонструє свою виняткову життєздатність і уміння долати труднощі. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (ВТО), питома вага туризму у створенні валового національного продукту (ВНП) країн

світу у 2013 р. сягне 11–12 % [5]. У сучасному світі туризм належить до найпотужніших і найдинамічніших галузей економіки та регіонального розвитку. Це стосується не тільки країн, де туризм становить основу господарської діяльності, а й найрозвиненіших індустріальних держав світу – США, Великої Британії, Франції, Італії, Іспанії, Мексики, Китаю. За даними Всесвітньої туристичної організації, щорічно подорожує більше 800 млн. осіб. Примітним є те, що більш ніж в 40 країнах світу туризм є основним джерелом надходжень до національного бюджету, а в 70 – однією з трьох статей. Наприклад, в Іспанії частка прибутків від іноземного туризму в загальній сумі надходжень від експорту товарів та послуг становить 35 %, на Кіпрі та в Панамі – понад 50 %, на Гаїті – більш як 70 %. На фоні бурхливого розвитку світового туризму закономірно постає питання про роль України на світовому ринку туристичних послуг. Варто зазначити, що об’єктивно вона має усі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів. На фоні світового туризму, який набирає потужностей надзвичайно швидкими темпами, Україна виглядає доволі скромно. Сьогодні українські громадяни є своєрідними інвесторами зарубіжних країн, що є одним з найболючіших питань усієї туристичної галузі. Адже туризм, за розрахунками фахівців, лише у вигляді податків міг би щороку приносити в державну скарбницю України близько 4 млрд. дол. [6].

Для того, щоб краще зрозуміти негативні процеси, які відбуваються в галузі туризму, треба детальніше проаналізувати ситуацію, що склалася на ринку туристичних послуг. Незважаючи на широку “географію” туристів, які приїжджають в Україну, їх переважну частину (78 %) становлять туристи з колишнього СРСР, і насамперед з Росії, Білорусії та Молдови. Щодо інших країн, то найбільше Україну відвідують туристи з Німеччини та Польщі (табл.1) [7]. При цьому частина іноземних туристів, які подорожували в туристичних групах, є доволі незначною, – лише 1,2 %. Більшість громадян, які, за існуючою класифікацією, розглядаються як іноземні туристи, фактично такими не є, а відвідують Україну зі службовими або приватними цілями (і зокрема, для ведення приватного бізнесу). Це водночас є яскравим свідченням недостатності розвитку в Україні організованого туризму.

Таблиця 1

**В’їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули,
та виїзд громадян України в інші країни у 2012 р.**

Країна	Кількість іноземних громадян, які в’їхали в Україну, – усього	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон, – усього
Болгарія	45964	48594
Білорусь	3091780	1673717
Канада	30945	5503
Китай	19718	18122
Франція	19718	75396
Грузія	40799	50170
Німеччина	274073	380554
Індія	10264	7505
Ізраїль	107141	141319
Італія	89081	152709
Молдова	4849115	2174173
Російська Федерація	9526695	5941305
Польща	1404086	5765184
США	134128	23090

Джерело: [7].

За даними Всесвітньої туристичної організації ЮНВТО, у 2011 р. в Європі відбулося зростання міжнародних туристичних прибутків на 6 %, що робить його найбільш швидкозростаючим регіоном спільно з азійсько-тихоокеанським. Надходження від туристичної галузі в Європу сягли 504 млн. у 2011 р., що становить 29 млн. з 43 млн. додаткових міжнародних

прибутків, зареєстрованих у всьому світі. Результати були підвищені щодо Центральної, Східної, Південної та Середземноморської Європи (обидва +8 %). З точки зору доходів, Європа посідає найбільшу частку надходжень від міжнародного туризму (45 %), США досягли \$ 463 млрд. (333 млрд. євро) у 2011 р. і представляють збільшення на 5 % у реальному вираженні порівняно з 2010 р. [8]. Тенденцію надходжень від міжнародного туризму наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Міжнародні туристичні прибутки та надходження за 2010–2011 рр.

Країна	Міжнародні туристичні прибутки				Міжнародні туристичні надходження		
	2010 рік	2011 рік	Зміна (%) 2011/2010 рр.	Частка (%) 2011р	2010 рік	2011 рік	Частка (%) 2011р
Європа	474,662	503,963	6,2	100	409,310	463,404	100
Англія	28,299	29,192	3,2	13,5	32,401	35,928	12,4
Швеція	4,951	5,029	1,6	2,3	11,080	13,886	4,8
Франція	77,148	79,500	3,0	36,6	46,560	53,845	18,6
Німеччина	26,875	28,352	5,5	13,1	34,675	38,842	13,4
Болгарія	6,047	6,324	4,6	2,9	3,637	3,967	1,4
Польща	12,470	13,350	7,1	6,2	9,526	10,687	3,7
Росія	20,271	22,686	11,9	10,5	8,830	11,398	3,9
Молдова	64	75	17,9	0,0	174	194	0,1
Італія	43,626	46,119	5,7	21,3	38,786	42,999	14,9
Україна	21,203	21,415	1,0	9,9	3,788	4,294	1,5

Джерело: [8].

Розвиток туристичної галузі України повинен ґрунтуватись на впровадженні інновацій у виробничо-господарський процес підприємств та організацій цієї сфери, що, своєю чергою, потребує інвестиційних вкладень. Загалом інвестиційна активність у туристичній сфері залежить від певних чинників, таких як: ступінь НТП; державне регулювання політики у сфері туризму; сума одержаного капіталовкладення та його подальше використання в економіці туристичної галузі. Інвестиції у туристичній сфері потрібно розглядати в окремих та загальних обсягах інвестування (враховуючи інвестиції у суміжні галузі). Під інноваціями в туризмі необхідно розуміти системні заходи, які мають якісну новизну та призводять до позитивних зрушень, що забезпечує стійке функціонування і розвиток галузі у регіоні. Так, ідея створення і реалізація туристичних проєктів, навіть якщо вони не приносять спочатку істотного прибутку, може дати поштовх розвитку туризму і тим самим активно сприяти створенню додаткових робочих місць та зростанню доходів населення. Ґрунтуючись на положеннях угоди про торгівлю послугами, в туризмі інноваційна діяльність розвивається за трьома напрямками [9]:

- впровадження нововведень (організаційні інновації), пов'язаних з розвитком підприємства і туристичного бізнесу у системі та структурі управління;
- маркетингові інновації, що дають змогу охоплювати потреби цільових споживачів або залучати неохоплених на цей період часу клієнтів;
- періодичні нововведення (продуктові інновації), спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування і конкурентні переваги.

Основними напрямками інноваційної діяльності в туризмі є використання нової техніки і технологій у наданні традиційних послуг, впровадження нових послуг з новими властивостями, зміни в організації виробництва і споживання традиційних туристичних послуг, залучення раніше не використаних туристичних ресурсів, виявлення і використання нових ринків збуту туристичних послуг і товарів [10]. Проте автори не вказують, за яким принципом була проведена класифікація. Розглянувши запропоновані варіанти, ми пропонуємо об'єднати і посилити підходи, структурувати основні напрями інноваційної діяльності залежно від того, до якого елемента вони зараховані (табл. 3).

Основні елементи туризму та напрямки їх розвитку в інноваційній діяльності

Елементи туризму	Напрямок розвитку елементів туризму в інноваційній діяльності
Туристичний продукт	- випуск нових видів туристичного продукту - впровадження послуг з новими властивостями в традиційний туристський продукт - зміни в організації виробництва традиційних туристичних продуктів
Сфери діяльності, пов'язані з туризмом	- виробництво інноваційних продуктів і послуг - використання під час виробництва інноваційних продуктів і послуг нових туристичних ресурсів, раніше не використаних - навчання кадрів для реалізації і поновлення їх інтелектуального потенціалу, технологічного опрацювання процесу обслуговування - використання новітніх розробок і технологій
Організатор (юридична особа або приватний підприємець, який здійснює реалізацію туристичного продукту)	- діяльність туроператора з укладення і виконання договорів з третіми особами, що надають окремі нові або вдосконалені послуги, що входять в інноваційний туристичний продукт - організація реклами і збуту інноваційного туристичного продукту - збереження та посилення ринкових позицій - вдосконалення системи управління, що сприяє переведенню взаємин на якісно новий рівень - поглиблене використання телекомунікацій, створення та обробка баз даних
Учасник	- виявлення і використання нового споживача і нового ринку збуту турпослуг

Джерело: власна розробка авторів на основі [9–10].

Інноваційні зміни в туризмі створюють внутрішню енергію ефективного зростання. Ці зміни порушують збалансованість, але створюють основи подальшого розвитку, перехід системи в нову якість. Тому саме професійне введення інновацій у життя і є розвитком тієї або іншої галузі. Сучасні фахівці з розвитку суспільства стверджують, що жодна з проблем, з якою стикається в наші дні бізнес, не є важливішою і складнішою, ніж проблема нововведень. Крім чинників зовнішнього середовища, що стримують інноваційні процеси у розвитку туристичної галузі, багато чого залежить від внутрішнього середовища. До чинників внутрішнього середовища належить: політика і стратегія туристичного підприємства; наявність у колективі працівника-ініціатора; беззастережна підтримка інноваційних ідей з боку керівництва; всебічне сприяння експериментам на усіх рівнях і в усіх підрозділах туристичного підприємства; використання мотиваційних систем, які включають різні форми заохочення творчої та інноваційної діяльності; наявність спеціалізованого підрозділу з реалізації нововведень; необхідний рівень фінансових можливостей; розвинені комунікаційні системи; організаційно-технічна готовність до реалізації нововведення, чітко спланована система управління персоналом, їх інтелектуальним потенціалом.

Для розвитку туризму в Україні необхідно виконати низку завдань, які полягають у такому: істотне нарощування мережі туристичних об'єктів і інфраструктури; підтримка малого підприємництва у туристичній сфері; розвиток міжнародної співпраці у галузі туризму; економічне стимулювання розвитку матеріальної бази, туристичної інфраструктури через залучення позабюджетних джерел, зокрема іноземних інвестицій для реконструкції і нового будівництва туристичних об'єктів; вдосконалення системи інформаційного забезпечення туристичної індустрії, створення крайової інформаційно-довідкової системи туризму, проведення активної рекламної діяльності; вдосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації туристичних кадрів; проведення необхідних наукових досліджень у сфері туризму; розвиток та підтримка приватного сектору.

Втілення цих завдань у реальність дасть змогу привабити як іноземних, так і національних туристів. Потрібно реконструювати і розширити мережі туристичних об'єктів і послуг. Допомогу повинні отримати й суб'єкти малого і середнього бізнесу. Приватний сектор становить незначну конкуренцію у готельній сфері підприємництва. За допомогою дрібних підприємців туристи можуть справді відчути колорит культури України, бути віддаленішими від навколишнього світу і водночас почувати себе у безпеці.

Висновки

Підняття рівня якості вітчизняних туристичних послуг до європейських стандартів, удосконалення туристичної інфраструктури та транспортних шляхів сполучення значно прискорило б розвиток вітчизняного туризму та привабило б більше туристів як з України, так із близького зарубіжжя. Такі дії привели б до збільшення інвестиційної привабливості вітчизняного сектору туризму. Відрегулювання та вдосконалення нормативно-правової бази у сфері туризму полегшило б виконання поставлених цілей. Одним із важливих чинників привабливості інвестицій в інноваційну діяльність туристичної галузі є розроблення чіткої стратегії конкурентоспроможності України та підприємств. Крім того, усі компоненти та складові туристичної діяльності повинні піддаватися впливу науково-технічного прогресу. Тільки така взаємодія усіх елементів туристичної індустрії може привести до появи істотного синергетичного ефекту, вираженого в якості зростання сфери туризму. У підсумку виграє той, хто раніше за всіх додасть своєму туристичному продуктові нові споживчі якості і властивості і зуміє зацікавити споживача цими новаціями.

Перспективи подальших досліджень

У процесі подальших досліджень, на основі результатів проведених досліджень, які дали змогу виявити особливості та проблеми розвитку сфери туризму, повинен бути розроблений організаційно-економічний механізм розвитку туристичної галузі. Цей механізм уможливив би ефективно керувати туристичною галуззю, тим самим забезпечив би рентабельність та конкурентоспроможність вітчизняної економіки загалом.

1. Кожухівська Р.Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку / Р.Б. Кожухівська // Вісник Донецького національного університету, сер. Економіка і право. – 2010. – Вип.1. – С. 84–86. 2. Кальченко О.М. Проблеми інноваційного розвитку туристичної галузі України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vcndtu/2010_41/18.htm. 3. Соловійов Д.І. Аналіз тенденцій розвитку туристичної сфери України та науково-методичні напрями вдосконалення її державного регулювання / Д.І. Соловійов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010 – №1, (9) – С. 70–73. 4. Бак Г. Впровадження інновацій у сфері туризму / Г. Бак // Наукові записки. – 2010 – №2. 5. Костюк О.М. Туризм і його розвиток в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://tourism-book.com/books/book-34/>. 6. Балабанов І.Т. Курс інноваційного менеджменту: підручник. – К., 2000. – 301 с. 7. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 8. Офіційний веб-сайт Всесвітньої туристичної організації ЮНВТО. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mkt.unwto.org/sites/all/files/docpdf/unwtohighlights12enlr_1.pdf. 9. Новиков В.С. Інновації в туризмі. – М.: Академія, 2007. – 208 с. 10. Калитвинцева М.В. Основные направления инновационной деятельности в туризме. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.sworld.com.ua/economy-311/innovation-economy-in-tourism>.